

United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Romania Documentation Project

Numele și prenumele interviuatului: Ilia Nogacevski

Data nașterii: 1925

Locul nașterii: Butuceni, raionul Râbnița, Republica Moldova

Rola interviului: RG-50.572.0108.01.01

Data interviului: 19 iulie 2008

Ilia Nogacevski s-a născut în anul **1925**, în satul **Butuceni, raionul Râbnița** și a fost interviuat cu privire la acțiunile împotriva evreilor care au avut loc în localitatea sa și în cele învecinate, la începutul celui de-al Doilea Război Mondial.

El relatează despre **evreii din Basarabia, din Telenești, Orhei, Nisporeni**, pe care i-a văzut că **se evacua** în **1940** împreună cu armata sovietică. Apoi povestește că în **1941** familia sa a ascuns o familie e evrei din sat, iar tatăl său a fost închis de două ori din această cauză. Ulterior evreii au fost mutați la alt sătean și apoi s-au predat și au fost duși în **lagăr** la **Râbnița**. El spune că mergea la Râbnița cu alți copii să le ducă evreilor mâncare.

Ilia Nogacevski mai relatează despre **evreii din Jura** despre care a auzit că erau aruncați în **Nistru**, iar apoi au văzut și ei cadavrele. Mai povestește un caz pe care l-a văzut la târgul de vite de la **Dubăsari**, unde au fost uciși peste **100 de evrei** de către **soldați români și nemți**. El mai spune că în acea perioadă erau arestați și **comuniștii** din sat.

00:00:00 - 54:21:12

Q: Bună ziua.

A: Bună ziua.

Q: Spuneți-mi, vă rog, numele de familie și prenumele dumneavoastră.

A: **Ilia Novacevski** Climencovici.

Q: Din ce an sunteți născut ?

A: **1925**, la 3 ianuarie.

Q: Din care localitate sunteți originar ?

A: Localitatea, satul **Butuceni, raionul Râbnița**.

Q: Cu câteva săptămâni în urmă, dacă vă amintiți dumneavoastră noi am discutat, v-am vizitat atunci și am povestit despre anumite lucruri care dumneavoastră ați fost martor în timpul războiului. Deci acum am venit cu echipa de filmare ca dumneavoastră să ne povestiți din nou amintirile dumneavoastră.

A: Poftim.

Q: Deci pentru început vreau să vă întreb: în anul **1941** când s-a început războiul, unde vă aflați ?

A: Mă aflam aici în sat, în satul natal, când s-a început războiul.

Q: Și vă amintiți cum au intrat trupele străine când s-a început războiul ?

A: Da, da. Noi am fost evacuați, casa noastră încă a fost și distrusă, o parte de casă a fost distrusă. Când au venit înapoi trupele nemțești și române, noi eram de acum aici în sat.

Q: Ați reușit și v-ați întors înapoi ?

A: Da, da, singuri ne-au dat voie ca să ne întoarcem acasă, că de acum împușcături nu erau și ne-au dat voie să ne întoarcem acasă.

Q: Cam în ce lună v-ați întors înapoi ?

A: Ne-am întors prin luna lui august, ne-am întors.

Q: Și românii deja, și nemții, erau veniți aici ?

A: Erau veniți de acum aici, da, erau veniți în sat.

Q: Spuneți, vă rog, în sat aici, până la război, locuiau evrei ?

A: Da, au fost 2 familii de evrei, o familie **Slipoi**, familia Slipoi, **Rața**, dar după tată nu țin minte, și avea 2 băieți, **Abram și Ițic**. Abram era mai în vârstă decât mine, Ițic era de o seamă, dintr-un an cu mine era, din [19]25. Și altă familie, Hait, **Hait Ioski**, și soția **Malca** o chema, avea un băiat **Leizer**, tot cam de o seamă cu mine. Ei când s-au întors din ghetou nu s-au întors în sat aici.

Q: Puteți să ne povestiți mai întâi cum s-a întâmplat că ei au ajuns în ghetou ?

A: Când noi ne-am întors din evacuare, la noi tetea Grigore l-au pus românii pe dânsul primar. Și cum cu tata ei nu prea trăiau bine, familiile acestea, fiindcă ei aveau o fată și eu aveam o soră și sora mea, cum se spune, era întrebată de băieți. Veneau, o lua la joc, cu muzică, muzicanții, dar pe dânsa nu o lua și invidia, de la asta au început să nu trăiască bine. Evreii îndată, cum se spune, pe aici au mers mulți evrei, că era o **trecătoare din Basarabia**, din **raionul Orhei**, din **Telenești**, mai în scurt din toate raioanele de la asfințit. Și ei se evacua și spuneau că pe evrei îi nimicesc.

Q: Așa spuneai evreii ?

A: Da. Așa spuneau evreii: „noi de atât ne retragem, fiindcă nemții împreună cu românii omoară”. Rața a venit la părintele meu, că trăiau bine, tata, părintele meu, lucra brigadier în colhoz, dar ea era în brigadă la părintele meu și întotdeauna spunea: „măi Clemente”, că erau de o seamă cam, „să-mi dai de lucru orișice ca să pot eu întreține familia, și eu vreau pe băieți să-i învăț”, și, de fapt, pe Abram, el a terminat și Institutul, de acum după război, așa că...

„Dar ce să fac eu, unde să fac ?”. Tata spune: „Rața, la mine în casă cred că nu or veni, casa e ruinată jumătate și nu or să vină la noi”. Și i-au luat la noi în pod, i-au ascuns, pe familia asta.

Q: Pe toată familia ?

A: Da, pe Amram și pe Ițic

Q: I-au ascuns practic imediat, înainte de a veni românii sau de acum după ?

A: Da, da, da, românii de acum erau prin sate, da erau veniți, dar încă nu-i persecuta, nu îi persecuta. De acum auzisem că în **Jura** pe multe familii i-au luat și i-au înecat. Și ei au stat la noi vreo săptămână și cum vă spuneam, ai noștri nu trăiau bine cu fostul primar care a venit așa, și undeva, cum se spune, l-a pârât și l-a chemat pe părintele meu la primărie, cum se spune, la primărie. Și l-au arestat și spune, că erau și de ăștia, nemți, și spuneau, stai cum spuneau ei la evrei, juda, juda, dar tata: „nu știu”. Și mai în scurt, pe dânsul l-au arestat și cum, că îndată în ziua aceea pe primar l-au schimbat, că a venit primar din sat care a fost refugiat, Dănilă Mamei, era de o seamă cu părintele meu și ei chiar au flăcăit împreună. Și acela spune: „măi, Clemente, măi, tu cu evreii ai avut legătură ?”. Dar el zice: „măi, trăiam aici în sat, Rața, asta, Ioski, ei lucrau în colhoz ca toți oamenii, erau harnici și trăiam bine. Rața era la mine în brigadă și noi...”. „Dar acum unde e ?”. Tata zice: „nu știu”. Și în timpul acela tata nu știu cu cine s-a legat acolo, că ne-a dat de știre că să mă duc eu încolo la primărie. Eu m-am dus la primărie, tata m-a văzut și spune: „măi, limba după dinți, repede te duci acasă și scoborâții din pod, că o să ne caute, și pe Rața”. Eu atunci am venit acasă, îi spun mamei iaca așa și așa, mama spune, zice: „nu stați, atunci, dacă în mahală aici, s-a înnopta și noi i-om duce în beci”. Așa am făcut, i-am dus în beci. Au stat ei la noi o săptămână în beci. După aceea iar persecutare, iar pe părintele meu l-au chemat, și iar, ee, pârători.

Q: A doua oară l-au chemat ?

A: A doua oară l-au chemat.

Q: Dar prima dată l-au eliberat imediat ?

A: L-au eliberat peste, o sutcă a stat acolo și a doua zi a venit acasă.

Q: Dar la voi acasă au venit să vă caute ?

A: Nu au venit, după ce a venit tata, nu au venit, dar de acum ei erau la noi în beci. După aceea, tata spune, zice: „măi, ia du-te la **Mihail Tomeș**”, că Mihail Tomeș trăia bine cu a doua familie, cu fierarul, cu fierarul și el i-a luat pe dâșii la dânsul. Și eu m-am dus la dedea Mihail și îi zic: „dedea Mihail, tata m-a trimis”, „măi, ce-i cu Rața ?”, „totul e bine, e la noi”, „Nu-i arestată ? Nu a dat nimeni de dânsa ?”, „nu, e în beci”, dar el zice: „atunci așteptăm

până noaptea și voi să fiți cu ochii în 4, acolo mahaleanul vostru să vedeți, nu vă persecută, că eu am să vin să o iau pe Rața cu familia la mine”. Și așa a fost. Dedea Mihail când a înnoptat bine a venit la noi și a luat-o și pe Rața și pe băieți, și tata era de acum, mama, noi am ieșit în drum să ne uităm în toate părțile dacă nu o fi nimeni și i-am dus la dedea Mihail acolo acasă. Omul acela a fost ridicat, judecat, adică cum, de cârna sovietică. El se numea culac pe atunci, culaci, și îi ridica. L-au ridicat în Siberia. Cât el a stat acolo, iaca, nu v-oi spune, dar vreun an și ceva. Și el avea, cum se spune, prioritate la română, că adică a fost pedepsit. Și el așa s-a gândit că: „nu or mai veni la mine să caute”. Dar el a gândit bine, a făcut o groapă în pământ, pe sectorul de lângă casa lui și a acoperit-o și după aceea a pus o glugă de ciocleji așa, că tot are el vacă, oi, cum era pe atunci. Și toți trăiau acolo, le ducea mâncare, chiar binișor, și mama făcea mâncare și le duceam, cu brânză, ouă, ce aveam de acasă, ne duceam și îi ajutam pe dâșii încolo. Când, după aceea cineva l-a pârât pe omul acela, au venit românii și i-au înconjurat sectorul lui și s-au dus și căutau peste tot locul, au căutat și chiar la gluga aceea de ciocleje cu baionetele da în cioclejele acelea, băteau, dar cum se spune, ei erau dedesubt în groapă. Și tăceau săracii, ce erau să facă. Și așa vreo două săptămâni și ceva după aceea încă s-au liniștit, după ce s-au liniștit au fost în sat așa un zvon, adică la primărie, că evreii de bună voie dacă or ieși, s-or ceda la autoritățile române, că nemții de acum plecase de pe teritoriul nostru, de acum se duceau încolo în Rusia, apoi ei vor fi în viață. Și părintele meu s-a dus la primărie cu dedea Daniel, că noi așa îi spuneam, dedea Daniel, primarul satului și a înștiințat că da, îi duc la **Râbnița**, aceea, un fel de **lagăr**, ghetou, și pe dâșii nu or să-i ucidă, care se dă de bună voie. Și într-o bună zi, cum se spune, dedea Mihail i-a lua într-o căruță pe amândouă familii și i-a dus la Râbniță. Acolo în ghetou au fost pe teritoriul unde este acum cale ferată la noi. Acolo era un fel de, pentru scladuri cum se spune.

Q: Depozit.

A: Depozit. Și acolo a fost îngrădit cu sârmă din asta ghimpată și ei acolo, erau sute acolo, din tot raionul și chiar din alte raioane îi aduceau, săracii, acolo. Nu, dar, cum se spune, cam își băteau joc de ei, mâncare nu le prea da, acum din sat, cum se spune, erau și oameni, cum se spune, cumsecade și le era jale, fiindcă ei tare muncitori. Chiar fierarul acela, nu știu cum, avea mâini de aur, așa lucra el de bine și făcea, ca pentru oameni, unul cocioră îi trebe, unul, diferite, și oamenii țineau la dâșii. Și le ducea mâncare. Deodată, cum se spune, se duceauăștia maturi, dar peăștia maturi nu îi lăsaus acolo, îi strășniceau, ziceau că-i împușcă, nu știu ce și, dar noi dacă era țâncani de 15 ani, eu pe atunci aveam... Apoi deăștia, băieți deăștia și apoi ne da și noi pe jos ne duceam la Râbnița, de asta, cu torbe, și duceam de asta, cartofi, mai în scurt de ale mâncării, cine ce avea, o troică, ceapă, fiindcă ei așa spuneau, ceapă și usturoi

așa evreii iubea. Și cartofi. Care ce avea, cârnați, ei, mâncăruri așa care gata. Și ne apropiam încolo și ne fugăreau, dar noi, cum se spune, ne apropiam și îi întrebam, iaca: „Sliboi, dede Ioska”. Ei, dar ei nu erau, fiindcă ei erau în altă parte, dar ei spuneau: „dacă ne dați, că noile-om da lor”, și noi ne duceam și printre sârma aceea azvârleam. Ei, mai venea câte un român și ne mai cheptăna câteodată. Spunea: „măi, rușii vă ducea la Siberia depărtată, dar noi v-om da la cea mai apropiată”. Și ne mai speriau ei, că ne-or împușca, una, alta, fugeam. Veneam acasă, părinții noștri, cum se spune, tot era îngrijorați. Când ne vedeau, mama mai ales, plângea, că eu eram unul la părinți. Și tot așa de câteva ori noi am fost. Și după aceea, cum se spune, așa cam vreo doi ani de zile.

Q: Au stat în ghetou.

A: Ei au stat în ghetou. Și după aceea de acum, cum se spune, ei mai mult de acum, când au venit rușii i-au eliberat din ghetou. Dar eu am fost la dâșii numai vreo doi ani de zile, le duceam mâncare, așa, din când în când, o dată în lună, cum se întâmpla. Că nu eram numai eu, dar mai erau băietani din ăștia, și când îmi venea rândul mie, de acum eu mă duceam, de la oameni, aduceau la noi acasă...

Q: Dar cum arăta ghetoul ?

A: Ghetoul, cum se spune, îngrădit așa, încercuit cu sârmă din asta ghimpoasă, pe teritoriu nu am, că nu ne-a dat voie.

Q: Erau ceva clădiri în interior ?

A: Apoi erau un fel scladuri așa, depozite.

Q: Și erau acoperite ?

A: Erau acoperite și ei acolo trăiau. Se vedeau paie, spunea că paie le dau, mai ales iarna le duceau paie și ei în paie acolo așa, dar nu le făcea focul, nu le făcea nimic, așa, săracii.

Q: Nici mâncare nu le dădea ?

A: Nici mâncare nu le dădeau, spunea nu știu cum că odată în săptămână așa le dau o ciorbă, așa le spunea că le dau o ciorbă, adică caldă, mâncare caldă, dar așa cum se spune...

Q: Dar era multă lume în interior din ceea ce ați văzut dumneavoastră ?

A: În acolo, înăuntru ?

Q: Da.

A: Da, spun că **peste 100** și ceva era.

Q: Peste 100 și ceva de oameni ?

A: Peste 100 și ceva, așa vă spun precis câți nu i-am numărat, dar așa din văzute.

Q: Și era multă pază acolo ?

A: Pază era, era pază multă. Era de asta, de la drum așa cum spuneam noi, dintr-o parte din stânga și din dreapta erau făcute așa niște, așa înalte, carcase și acoperite.

Q: Ca un turn de veghe ?

A: Un fel de turn de

Q: De supraveghere.

A: De supraveghere. Și stau cu mitraliera acolo deasupra, dar numai ne făcea așa, dar nu au tras niciodată așa.

Q: Dar când ați văzut, cum se purtau românii cu dâșii, cu cei din interior ?

A: Aa, cu dâșii ? Spunea că îi tortura, mai ales pe cei mai bătrâni îi torturau, îi băteau.

Q: Dar cine v-a spus despre asta ?

A: Ei singuri spuneau, evreii, că ne duceam și îi întrebam cum trăiesc, cum, dar ei spuneau: „trăim ca porcii în paie, ne mai bat, ne mai una alta”. Îi puneau cum se spune, îi duceau, cum se spune, de acolo îi duceau la Nistru, pe malul Nistrului, că erau, pe malul Nistrului erau grădini, și de acum eu singur nu am fost, nu am văzut, dar de acum băieții aceia, aceia din Râbnia spuneau că îi scoteau ca pe vite în rând așa, îi scoteau și, că pe semne toaletă acolo nu aveau și românii spuneau: „toată lumea pișu, caca”, și ei săracii, așa, cum se spune, pe malul Nistrului, nu se mai rușinau ei de dâșii, că erau și copii și femei.

Q: Erau acolo în lagăr și copii și femei ?

A: Da, familii întregi erau, familii întregi, și erau, cum se spune, slabi, erau slabi, îmbrăcați, fiindcă nu le dau, tot ce au luat ei de acasă s-au rupt și mai departe, dar băile nu mai erau, mâncărime probabil că era, așa, și se vedeau, cum se spune, ca oameni așa distrofici, ca oameni distrofici, se vedeau că nu duc viață cumsecade.

Q: Dar știți dacă erau cazuri când murea cineva acolo în interiorul ghetoului ?

A: Probabil că da, mureau, sigur că mureau, fiindcă ei aveau, asta, doctorii lor, că din evrei erau medici care erau tot acolo pe, dar Dumnezeu știe.

Q: Dar nu ați văzut niciodată dacă scoteau cadavre de acolo sau dacă-i îngropau sau... ?

A: Nu, nu, nu am văzut, iaca, de câte ori așa am fost, nu. Dar mortalitate era, că dacă erau și slabi, se vedea după interiorul lor.

Q: Și familiile astea două din Butuceni s-au întors toți înapoi după război ?

A: Da, s-au întors toți, în sat s-au întors, dar eu de acum nu eram în sat, fiindcă cum au venit rușii pe noi a cincea zi ne-au luat în armată și îndată ne-au trecut Nistrul și ne-au dus la frontieră, ne-a dus, și eu m-am întors înapoi peste 10 ani de zile. Dar ei spunea, că de acum când m-am întors întrebam: „dat totea Rața ?”, „totea Rața e în Rezina, dedea Ioska în Dubăsari”, fiindcă ei aveau niște neamuri acolo, cunoscuți și s-au dus încolo. Încolo ei au și

murit, și dedea Ioska a murit, și totea Malca, dar Leizer, eu m-am întâlnit cu el după război, prin anii 50 și ceva, el lucra în Chișinău, și dacă eram de o seamă, apoi am stat de vorbă cu el și a spus că părinții lui au murit, și el. Acum am auzit că adică el e în, e plecat în Israel, dar fiind viu, cam de o seamă cu mine, fiind la 80 de ani, eu am 83, și el tot așa trebuie să aibă, 83. Abram a totei Raței, el a lucrat învățător, director de școală în Rezina. Eu lucram, chiar am lucrat cu dânsul, eu lucram în școala internat, în școala auxiliară, director, dar el lucra în școala de serală învățător de istorie și noi, el mai mare, el din anul [19]20, el de acum aproape, cum se spune, de 90 trebuie să aibă, și când am trecut noi la pensie, aici am venit de acum, ne-am mutat în casa părintească, peste un an de zile, el a venit la noi și a spus: „măi, ia și mă ajută, că în Israel nu recunosc diploma aceasta de învățător cu studii superioare”, unde ai învățat în școală, documentul acesta de școală. Dar la noi școala s-a lichidat de acum, din satul Jura, dar el pe nimeni nu știa din Jura. Și eu zic: „Abram, haide cu mine la director și eu îl știu pe director și om face”. Ne-am dus cu dânsul la Jura, grăim cu directorul, iaca așa și așa, îi spunem adevărul, dar el: „măi, câte nu am făcut în viață, oi face și asta”. Și mai în scurt, i-a dat document și el a plecat în Israel, dar cu mare părere de rău. Iaca el nu mi-a scris nicio scrisoare din Israel. Altă familie, cum se spune, din Rezina care am lucrat împreună, ei tot în Israel au plecat și au fost, de două ori au fost la noi aici.

Q: Ce am vrut să vă întreb: eu nu prea bine am înțeles când ați spus despre tatăl dumneavoastră că a fost arestat de două ori ? Corect am înțeles eu ?

A: Așa.

Q: A doua oară pentru ce a fost arestat ?

A: A doua oară tot au fost pârături că știe unde se găsesc familiile astea de evrei.

Q: Și l-au arestat la scurt timp după asta sau peste un timp ?

A: Nu, aici pe loc, aici pe loc la primărie l-au ținut, l-au ținut câteva zile și îl torturau.

Q: Dar după primul arest l-au arestat repede sau peste un timp oarecare, cât timp a trecut ?

A: Apoi trecuse de acum, vreo două săptămâni trecuse de când l-au arestat prima dată.

Q: Și ați spus că l-au torturat ?

A: L-au mai torturat așa, dar el, a spus că: „nu știu nimic de evrei, nu știu nimic”. Și i-au dat drumul, i-au dat drumul acasă.

Q: Dar au venit vreodată să vă caute acasă la voi, să îi caute pe evrei ?

A: Au fost, au fost. Când tata a doua dată a fost arestat, așa, apoi au venit, șeful de post a venit cu jandarmi agricoli, așa le spunea, doi **ostași agricoli**, **domnul Cenușă**, unul era, așa îi spunea după tată, familia lui, și unul am uitat cum, dar cu acei doi jandarmi a venit. Dar le zicea jandarmi agricoli, că ei și la deal se duceau, controlau câmpurile cum se lucrează.

Q: Și au venit ei să caute ?

A: Și au venit și au căutat tot, dacă noi știam de acum că ei nu-s la noi, nu-i nimic și fără nicio frică. Mama încă spunea, ia uite, zice, întreba: „dar îi iubiți ?”, dar mama spune: „dar ei sunt ca și noi”, zice, „ca și noi, oameni, tot așa lucrători, încă, cum se spune, mâini de aur, cum se spune”.

Q: Așa întrebau jandarmii dacă îi iubiți ?

A: Da, dacă...dar mama a spus: „da, sigur, noi îi iubeam, cum se spune, că erau consătenii noștri și nu ne deosebeam cu nimic, ei nu se deosebeau de noi, nici noi de dânșii, fiindcă lucram împreună în colhoz și ei”. Și au întrebat-o, poate cunoașteți, poate unde ei sunt ascunși, cine neamuri dintre ei, poate au cunoscuți așa în Râbnița. Mama spune: „eu nu știu nimic, știu că iaca au trăit aici, iaca, casele lor știu unde, eram prieteni, ei veneau la noi, noi ne duceam la dânșii, că așa viața era”.

Q: Dar v-au interogat și singur sau numai pe părinți ?

A: Ce ?

Q: Și pe dumneavoastră ?

A: Nu, pe mama numai au întrebat, dar pe noi nu. Noi, cum se spune, mama ne spunea, părintele adică: „băi, să țineți limba după dinți”, zice, „că altminteri nu ne-ați avea pe noi”, și noi, și când ne ascundeam, fugeam noi așa de dânșii.

Q: Dar mă interesează încă așa un moment: când ați spus că deja, înainte de a veni românii, deja în sat ați auzit că se spunea că îi omoară pe evrei.

A: Da.

Q: Și că, de exemplu, că în **Jura** îi îneacă. De unde ați auzit, de unde știați așa ?

A: Iaca cum știam: în Râbnița, de pe podul căii ferate, acolo îi ducea și îi azvârlea, cum se spune, în apă, îi împușca așa. Noi singuri ne duceam la Nistru aici, că erau așa grădini și după grădini de acum Nistrul, apoi mergeau cadavre moarte de evrei și băieții erau interesați, și eu nu știu nici până acum care-i motivul acela, că dacă erau, cum se spune, moldoveni sau ruși ori de alte naționalități, apoi erau așa, cum se spune, cu fața în sus așa, evreii întotdeauna cu fața în jos cu popa în sus. Cum vedeai popa așa din apă, apoi asta e evreu. Și în Jura de acum nu am fost, nu știu, poate acesta nu v-a povestit, domnul, tot din Butuceni, Petrenco, dar el în Jura, că el mai mare, din [19]22, el mai mare decât mine. Am auzit adică că pe evrei îi îneca, îi lua și se duceau și îi înecau, din primele zile.

Q: Ați auzit de la alți oameni din Jura ?

A: Din Jura, da. Și pe un evreu de câteva ori un român îl lua și îl ducea în Nistru și la mijlocul Nistrului îl da în apă, dar el ieșea din apă. Odată alt român spunea: „vino încoace pe mâinile

mele, că nu vei mai ieși”. L-a luat și l-a dus încolo și când să-l dea, să-l azvârle din luntre, dar el îl apucă și pe dânsul și îl îneacă și pe, s-a înecat și soldatul.

Q: Dar multe cadavre ați văzut pe Nistru când ?

A: Tare multe, tare multe. Știți, câteodată așa am impresia că cum merge gheața, așa, știi, sloiuri de gheață când se dezgheață apa pe Nistru, plutește, apoi așa cadavre erau.

Q: Și erau cadavre de bărbați sau de femei ?

A: Erau și de femei cadavre, și de bărbați cadavre, așa îmbrăcați cum îi găseau.

Q: Dar asta s-a întâmplat cam în ce perioadă ?

A: Apoi asta așa prin august.

Q: Imediat ?

A: Da, imediat, prin august, cum ei au venit, în primele zile. Spune că a fost strășnicie, cum se spune, primele două săptămâni, primele au fost tare, cum se spune, grele pentru norod. Pentru că când îi vedeai așa și auzeai că iaca pe acela, pe acela, dar mai ales părinții noștri, dacă se duceau la bazar, la Râbnița, pe mulți evrei îi cunoșteau. Dar știți că ei țineau dughene, țineau, lucrau în comerț, și părinții noștri se duceau la Ițic, la, la diferiți așa, și cumpărau de la dâșii și îi cunoșteau. Și când au auzit, iaca, acela e mort, acela e mort. Auzeam, iaca, tata venea, că umbla la deal și se făcea legătură cu oamenii, unii care venea de la Râbnița, care se ducea la Râbnița, se auzeau diferite, și spunea că iaca pe acela, pe acela l-a ucis, așa și mai departe. Apoi, știi, câteodată, că ei de multe ori și ei veneau la noi, așa, dacă părinții se duceau încolo, și mai ales se duceau cu căruțele la bazar, se duceau pe la dâșii, apoi așa cum obiceiul moldovean: „măi, să veniți și voi la noi”. Și veneau și ei la noi și mama pe mulți îi cunoștea așa. Și tata îi spunea: „iaca, pe acela l-a omorât, pe acela l-a omorât, pe acela l-a omorât”. Mama plângea, săraca, plângea. Fiindcă era o jale mare, fiindcă tot oameni, măi, fiindcă ei erau tot oameni.

Q: Ați mai văzut și în alte localități ce s-a întâmplat cu evreii ?

A: Noi am avut, tata ținea adică, am avut și vacă și oi și scroafă cu porci și în timpul acela avea tata o scroafă cu porci și ne-am dus noi la bazar, la, cum se cheamă, era la Dubău și la **Dubăsari**. La Dubăsari era, cum se spune, târgul de vite. Și m-a luat și pe mine. Ne-am dus, tata spune, zice, că avea coiță, așa se numea, coiță așa de lemn cu gratii și îmi plăcea. Și tata de acum el număra banii, dar pe mine, veneau oamenii, iaca, și „dă-mi acel porcel, acel”, eu mă vâram acolo și îi dam. Când făceam târguială, oamenii știi așa, cum se spune indignați, spune: „măi, nu departe de aici fac, de asta, un tranșeu și i-au pus pe evrei, o să-i împuște”. Și din bazar, toți curioși, unde. Tata zice: „hai, du-te și tu”, zice tata, „eu nu mai merg, șed aici la căruță cu porcii, dar tu du-te”. Și când acolo ne-am dus, ne-au lăsat cum se spune, undeva la

o depărtare de vreo 100-150-200 de metri așa de acolo de unde, locurile acelea unde era grămada aceea de evrei. Undeva tot nu i-am mai numărat, că strășnicie era, erau și români și nemți acolo erau. Și i-au pus așa pe marginea tranșeului și au început a împușca în dânșii. Cum îi împușcau, în groapă, cum îi împușcau, în groapă, așa. Au tras și chiar din mitralieră au tras, că nu știu cum așa pe o parte au azvârlit ei țărână așa într-o parte, înțelegi, aici unde ședeau ei nu era țărână, dar au făcut

Q: Pe partea cealaltă de tranșeu.

A: Așa, înțelegi, când or împușca, glonte să nimerească în pământ, să nu ricoșeze. Și au tras chiar cu mitraliera, cum am auzit așa, de mitralieră au tras. Și la urmă când ne-am uitat, știi, grupa aceea de evrei nu mai era, toți erau în groapă, care poate răniți și vii, dar erau în groapă. Rămăsese o singură fetiță, parcă o văd și acum în ochi, așa condonată cu cărcei, iată cum evreii așa, și ea a rămas singură așa în picioare și: „mamele, mamele”, striga, știi așa, pe, și plângea săraca și un drac de ofițer s- a apropiat și, ei, cum se spune, la vreo câțiva metri de la dansa scoate pistolul și poc poc și se duce cu piciorul, dă așa în ea și a dat-o în groapă. Apoi erau femeile, săracele, unele chicau jos, erau femei care din bazar s-au dus și căscau gura așa cum și eu, apoi chicau jos, cum se spune. Și îi spun părintelui, iaca așa, dar părintele zice: „ai, ai, ai, ai, cum așa, cum așa”, dar eu zic: „iaca așa”.

Q: Dar cam câți evrei erau totuși lângă groapa aceea, câți să fi fost, era vorba de zeci sau de sute ?

A: Sute, sute, cam, ei vă spun că erau o ceată așa mare, iaca nu știu, iaca și eu de acesta, dar cam în ce loc cam știu așa prin ce loc, dar nu am fost niciodată. Măcar nu a făcut nimeni acolo nici un monument, nu ați fost ?

Q: Dar în apropiere de ce era ?

A: Ce ?

Q: În apropiere de ce era acolo ?

A: Nu era din asta, clădirile erau mai departe.

Q: Era în afara orașului la o margine undeva ?

A: În afară, la o margine, da, la o margine, pe atunci case nu erau acolo, nu erau. Și nu știu, nu au pus măcar un monument de astea la oamenii aceia.

Q: Și cât de mare era groapa sau tranșeul acela pe care l-au săpatei ?

A: Din depărtare noi nu am putut adâncimea așa, că eram la vreo 200 de metri.

Q: Dar cât de mare lungimea era cel puțin ?

A: A, lungimea cam la vreo 100 de metri așa.

Q: La vreo 100 de metri lungimea era ?

A: Da, cam la vreo 100 de metri așa lungimea aceea era. Din ochi așa, nu am măsurat-o, nu.

Q: Și acolo erau și bărbați și femei ?

A: Și bărbați, și femei, și copii, familie întreagă, familii întregi, familii întregi, se vede că fiecare era bărbat, femeie și copii lângă dâșii, așa se țineau unii de alții.

Q: Și ei aveau ceva cu dâșii, lucruri sau ?

A: Nu, nu, nu, nu aveau lucruri nimic cu dâșii.

Q: Când ați venit ei deja stăteau în fața gropii sau ați văzut cum i-au adus ?

A: Nu, nu am văzut, ei de acum stau așa acolo.

Q: Și ei stăteau, adică i-au împușcat pe rând sau i-au împușcat pe toți odată ?

A: Nu, nu, pe rând, dar la urmă am auzit mitraliera cum a tras și cum fetița a scăpat.

Q: Dar cum îi împușcau pe rând, adică îi luau în grupuri ?

A: Nu, cum ei stăteau pe margine, apoi așa, cum se spune, așa din rând și țoc, țoc, țoc, și ei se prăvăleau, se prăvăleau, se prăvăleau.

Q: Și cam câți soldați să fi fost acolo ?

A: Cam câți soldați ? Cam vreo 10-15 așa soldați erau înarmați.

Q: Și vă amintiți dacă erau români, nemți ?

A: Erau și români și nemți erau.

Q: Îi împușcau îmbrăcați sau îi dezbrăcau ?

A: Nu, nu, îmbrăcați, așa. Cum erau, cum ședeau ei așa, și încă, știi, erau cuprinși cu copii, păi așa și copiii mureau cu dâșii acolo.

Q: Ați mai auzit și alte voci, sunete de acolo, auzeți ceva de unde erați ?

A: Numai niște strigăte, bocete erau de evrei așa, strășnicie era, înțelegiei, cum să vă spun, că...te năruie așa, și încă pământul așa, că pe semne erau răniți și i-au dat, ei pe semne încă răsufiau, de acum, dar eu nu am văzut. Aproape de groapă nu, nu, ne-au alungat, că au spus că dacă noi om mai sta acolo și pe noi ne-a trage acolo și apoi oamenii, știi, îndată sperioși, dar era panică, și îndată ne-am răsfirat.

Q: Dar ați auzit, îi auzeți pe soldați, de exemplu cum au dat comandă sau ?

A: Da, era undeva, era niște ofițeri așa, se vedea că ofițeri, că niște caschete așa mari, mari, și da comandă.

Q: Dar ofițerul care a omorât-o pe fetiță, el era neamț sau era român ?

A: Neamț.

Q: Era ofițer neamț ?

A: Neamț, fiindcă el a spus juda, juda, kindere juda.

Q: Și l-ați putut cunoaște și după haine, puteați deosebi ?

A: Da, și după haine, că era un ofițer așa cum se spune, îmbrăcat, că ei se purtau frumos nemții, în cizme și așa, cum zice rusul, stroini. Ete, Doamne, să nu mai dea Dumnezeu să se mai repete.

Q: Cam cât timp ați stat acolo și ați văzut tot episodul acesta ?

A: Undeva la 20 de minute, la jumătate de ceas până

Q: Și când ați plecat, ei deja începuse a astupa groapa sau încă nu astupau groapa ?

A: Încă nu, încă nu, nu, pe noi ne-au alungat și au spus că

Q: Dar de ce v-au alungat ?

A: Apoi ne-au alungat fiindcă să nu privim, înțelegi ? De acum români vorbeau pe românește, noi înțelegeam și spuneau: „băi, ce, vreți să stați în locul lor aici ? plecați, că nu aveți ce face”.

Q: Au mai fost și alte cazuri când ați mai văzut și alții, nu numai decît evrei, dar și alte naționalități, cum au fost omorâți sau au fost arestați sau alte cazuri de batjocurire a populației ?

A: Batjocură a fost și la noi în sat, în școala în care am învățat, în școala primară, unde a fost Nistrul. În școală a fost lagăr de prizonieri, ei prizonieri ruși.

Q: De război, prizonieri de război.

A: Prizonieri de război erau. Apoi tot așa îi țineau în școală acolo, acolo îi hrăneau, acolo îi, terfoși săracii, cu mâncărime, și tot așa îi ducea pe malul Nistrului și tot așa români, că români. Și de împușcat nu i-au împușcat, dar îi băteau, îi băteau și tot așa, ca la animale se adresa, cum...

Q: Dumneavoastră ați văzut personal cum îi duceau pe malul Nistrului și îi băteau ?

A: Da, vedeam cum...

Q: Vreți să ne povestiți mai multe detalii cum anume ?

A: Ei, cum, erau de asta, în haine rupte, în haine cum se spune murdare, ei singuri nebărbieriți, netunși, înțelegi. Și după comandă să se ușureze, tot așa le strigau: „toată lumea pișu, caca. Gata, terminat, la rând”, și îi aduceau înapoi.

Q: Dar erau mulți prizonieri de război ?

A: Aici undeva erau la vreo 50.

Q: La vreo 50 ?

A: Da.

Q: Dar pentru ce îi țineau acolo ?

A: Ca un fel de lagăr, fiindcă pe urmă ei i-au dus mai departe pe dânșii, i-au luat, dar pe semne care au chicat pe aici pe aproape ca prizonieri.

Q: Dar asta când era, în ce perioadă ?

A: În perioada îndată după război.

Q: Imediat ?

A: Da. Ei au stat, mă tem că ei au stat până în luna lui noiembrie, până în luna lui noiembrie în școală au stat și încă după aceea i-au luat și i-au dus de aici, dar în care parte, unde i-au dus, dar probabil că tot în lagăre i-au dus.

Q: Dar ați fost acolo la școala aceea primară, ați văzut în ce condiții îi țineau sau cum ?

A: Cum se spune, era năpădeală și în jos năpădeală, tot paie. După ce i-au luat, ei, știi...

Q: După asta ați fost înăuntru ?

A: Da. După asta am fost.

Q: Dar când îi țineau acolo ați fost ?

A: Când îi ținea, nu, apoi nu da voie, nu te apropii.

Q: Dar îi hrăneau ?

A: Ce ?

Q: Îi hrăneau ?

A: Îi hrăneau, îi hrăneau, ce făceau, că acolo pe loc îi hrăneau. Dar dintre ei erau bucătari.

Q: Și când ați spus că îi băteau, asta ați văzut dumneavoastră personal sau ați auzit despre asta, că-i băteau ?

A: Am auzit, adică din mahală de acolo care oamenii, iaca școala și îndată erau în mahală case. Apoi spuneau că auzeau cum îi băteau, cum strigau, cum se văitau. Dar așa personal eu singur nu am văzut.

Q: Spuneți-mi, vă rog, vreau să știu și cazul de la Dubăsari, vă amintiți aproximativ când ați văzut asta, când s-a întâmplat ?

A: Asta a fost de acum când noi de acum eram acasă tot, binișor, evreii au fost a noștri luați, așa, de acum undeva prin luna octombrie.

Q: Octombrie ?

A: Da, fiindcă noi de acum spre iarnă ne-am dus încolo, că porceii i-am vândut.

Q: Clar. Ați mai văzut și alte cazuri iată în afară de acesta care ne-ați povestit ?

A: Nu, alte cazuri nu am văzut așa.

Q: Nu știți dacă nu au fost cazuri când au arestat pe comuniști, pe consomoliști ?

A: A, da. La noi pe **comuniști**, pe **Stratulat Miron** a fost arestat și el a fost presedatele de colhoz a fost și comunist a fost, l-au luat și l-au ținut în **Tiraspol**. Dar, cum se spune, ce a fost acolo nu v-oi spune, dar el povestea că tot l-au torturat, tot l-au bătut, dar nevătămat a venit acasă, nevătămat a venit acasă.

Q: Și asta el pe urmă v-a povestit dumneavoastră sau a povestit altcuiva ?

A: Nu, povestea în sat, povestea, dar noi de acum, știi, iaca, părinții, iaca, la noi așa era obiceiul: dacă era o nuntă în mahala noastră, în sat aici, apoi partea aceea de sat venea la nuntă, și ăștia care erau aproape de nuntă, apoi se găteau, se găteau, făceau masă și îi lua pe aceia și la masă. Și, mai ales dacă erau mai mulți, părintele întotdeauna spunea: „tu, căldarea în beci după vin și o aduci aici”. Ei, și noi, gură cască printre dânșii la un pahar de vin povesteau diferite, și noi gură cască. Tata mai venea de urechi și ne mai scotea afară, dar din auzite așa.

Q: Au mai arestat și pe alții în afară de Stratulat ?

A: Nu.

Q: Numai pe dânsul ?

A: Numai pe dânsul. A mai fost încă unul, Tcaciuc.

Q: Tcaciuc ?

A: **Caciuc.**

Q: Caciuc.

A: Da, pe dânsul au venit acasă și l-au scăpat de acasă, să-l aresteze, dar el s-a cerut până la toaletă și pe aici i-a fost drumul.

Q: A fugit ?

A: Și a fugit și a scăpat. Acela a fost presidate de sel soviet.

Q: Dar cum în genere se purta, eu știu, armata sau soldații români cu populația locală ?

A: Cum se purtau ? Sever. Sever, dar erau, cum se spune, noaptea Doamne ferește să te mai vadă, că era de la ora 6 seara până la ora 6 dimineață pe drumuri să nu fie nicio țipenie de om.

Q: Mai vreau să vă mai întreb câte ceva.

A: Spuneți.

Q: În primul rând spuneți-mi, vă rog, când vă duceați la Râbnița la ghetou ca să duceți mâncare, cum vă duceați ?

A: Pe jos ne duceam.

Q: Vă duceați pe jos ?

A: Ne duceam pe jos, fiindcă transport nu era, dar cu căruțe, ca să ne ducă cu căruțe trebuia oameni maturi, dar oamenii maturi se temeau, și noi ne duceam pe jos.

Q: Și am înțeles că-s vreo 25 de kilometri până la Râbnița.

A: 25 de kilometri.

Q: Și atunci cam cât timp vă lua ca să ajungeți acolo ?

A: Cam vreo 3 ceasuri, cam vreo 3 ceasuri.

Q: Și deci vă duceați 3 ceasuri, stăteați ceva un timp acolo și

A: Da, stăteam ceva un timp acolo, că ne duceam, cum se spune, dimineața, ne sculam dimineața tare și ne duceam încolo și seara de acum veneam înapoi acasă, seara eram acasă. Eram tineri, pe unde ne mai jucam, alerga, pe unde așa încet, dar ne duceam.

Q: Și spuneți, vă rog, ca cât totuși credeți, câți evrei erau acolo în ghetou acolo la Râbnița ?

A: Erau o sumedenie, ascultă, cum să vă spun, aproape mii, aproape mii erau.

Q: I-ați văzut pe dânșii pe afară, prin curte ?

A: Apoi prin curte, că ei umblau prin curte, prin curte umblau, prin curte, ei ieșeau, dintr-o cameră ieșeau, în alta se duceau.

Q: Dar suprafața cât de mare cam era a ghetoului acela ?

A: Vreau să spun undeva avea vreo 100 și ceva de metri, așa lungimea, era de la un capăt până la altul. Și lățimea era tot să fi fost vreo 50 de metri, dacă nu mai mult.

Q: Și vreau să vă întreb încă despre coloanele care spuneți că se evacua din partea Basarabiei.

A: Așa.

Q: Cum arătau ?

A: Ei, cum arătauarătau cum se spune, oameni necăjiți, că ei știau ce îi așteaptă, și de asta, nedormiți, de asta, îmbrăcați de acasă cumsecade, curați, unii aveau și perne aveau, cum se spune, haine.

Q: Erau toți pe jos sau erau și cu căruțe ?

A: Erau pe jos și aveau câte o căruță, aveau câte o căruță, probabil că cei bolnavi, bătrânii, îi puneau în căruță pe copiii cei mici, probabil, dar tot așa, sute de oameni. La noi era stadion sportiv, apoi acolo îi, după aceea, că era pod făcut din butoaie.

Q: De pontoane.

A: Da, de pontoane, din butoaie de lemn. Câteva zile au stat, mă tem că 3, 4 zile, și după aceea în coloană, s-au retras.

Q: Ei plecau singuri în coloană sau era cineva cu dânșii ?

A: Nu, era din asta, supravegheați.

Q: Dar de cine erau ăștia cu dânșii, însoțitori ?

A: Miliția.

Q: Sovietică ?

A: Da, miliția sovietică, sovietică. Și tot așa, săracii, plâneau și năcăjiți, dacă pe jos.

Q: Și ați văzut asta odată sau de câte ori ați văzut așa ?

A: Aici, cum se spune, ei au trecut la noi undeva aproape o săptămână.

Q: Într-una ?

A: Într-una așa o săptămână. Așa pe grupe, probabil că după raioane, după raioane, fiecare raion în grupe erau.

Q: Dar de unde știți că ăștia erau evreii din Basarabia care se evacuau ?

A: D'apoi cum, așa lumea vorbea, și cu dânșii vorbeau. Mulți, cum se spune, le dau mâncare și făceau schimb, le dau haine de-a lor, evreii ăștia le dau la, și făceau contacte. Care spunea că-i din **Telenești**, care spunea că-i din **Orhei**, care din **Nisporeni** dincoace de la asfințit.

Q: Dar se evacuau și alții sau se evacuau doar evreii mai mult ?

A: Nu, se evacuau numai ăștia, evreii, dar duceau vite din colhozuri care au fost în anul 1940, de acum se organizase colhozuri în Basarabia, de acum vite, dar treceau noaptea, acelea eu nu a văzut, treceau noaptea.

Q: Mulțumesc.